

MALİ POLİTİKA İMKÂNLARININ GERÇEKLEŞEBİLME

HUDUTLARI

Dr. Ahmet Zühtü İŞİL

İktisat Fakültesi

Mali politikanın, her memleketin halihazır ve gelecek imkânları bakımından arzettiği önem, hiç şüphesiz, gayelerini gerçekleştirebilme hududlarına tâbi bulunmaktadır. Tarihi bir tahlil, bu açıdan zaman ve mekân özelliklerini belirtmesi dolayısıyla, çok alâka vericidir.

Görülmektedir ki, Mali politika vasıtasıyla ülkelerin sahip oldukları imkânlar, müteakip devreler zarfında artırılabilirdi gibi, daraltılabilir de. Esas itibariyle, teorik olarak, alınan her mali tedbirin kendisinden umulan gayeyi gerçekleştirmesi beklenir. Mali tedbirlerin kendilerinden beklenen gayeyi gerçekleştirmesi, iyimser ve arzu edilen bir neticedir. Fakat, aksi de varit bulunmaktadır. Alınan mali tedbirin umulan gayelerini gerçekleştiremediği ve arzu edilmeyen neticeler husule getirebildiği de unutulmamalıdır.

Kaideten, esasları itibariyle muvaffak olan bir Mali Politika, mali ve iktisadi veçheleriyle yeni imkânlar hasıl eder. Bu imkânların şumulü, mali tedbirlerden beklenen iyimser sonuçların gerçekleşme hudutları ile mütenasiptir. Tabiidir ki, alınan mali tedbirlerin başarılı olmaması halinde bu durum ters yönde kendini gösterir ve iktisadi ve mali bünyede yeni imkânlar yaratılamadığı gibi, mevcut imkânlar da tahrip edilmiş olur.

İşte bu iki muhtemel netice arasındaki alan, Mali Politika imkânlarının gerçekleştirebilme sahasıdır. Esasen Mali Politikadan beklenen semereler de, bu alanın maksimum ve minimum hudutları arasında kalmaktadır. Diğer bir deyişle, Mali Politikanın başarı imkânları bu hudutlar dahilinde tahlil edilebilmekte ve Mali Politika ile takip olunan gayeler ancak bu sınırlar içinde gerçekleştirebilmektedir.

Malî Politika imkânlarının «gerçekleşebilme hudutlarının tahlili» bakımından yapılacak bir araştırma, arzettiği önem itibariyle, iktisat ilminin tarihî gelişme seyri içinde ayrıca dikkati çekmektedir. Evvelâ üzerinde durulacak husus, Malî Politika imkânlarının bu yönden ve böyle bir tarihî tetkik dahilinde, gayeleri ve gerçekleşme hudutlarının tahlilidir.

Malî Politika terim olarak yenidir. Mazisi itibariyle, son birkaç on yıl içine de sığdırılabilir¹. Maamafih, terimin ifade ettiği mânâda, malî tedbirlere, ilk şehir devletlerinin kuruluşundan beri rastlamak kabildir. Bununla beraber, bu kabil tedbirlerin belirli bir Malî Doktrin haline gelişi, ancak İktisadî Doktrinlerin temellerinin inşasıyla bir arada vücut bulmuştur, denilebilir.

Esasları itibariyle Maliye tarihinin bu gelişim hali, 12-15. asırlardan, millî devletlerin kuruluşlarından başlamaktadır. Hususiyile Merkantilizm devresinde, 1550-1776 yılları arasında², millî ekonomiyi zenginleştirme endişesi altında ifade edilen görüşlerin malî veçheleri, zaman ve ülke bakımından bazı farklar göstermekle beraber, Malî Politika tanımına girebilmektir. Zira, Malî Politika, genel bir tarifi itibariyle «gelir, istihsal, istihdam, yatırım, istihlak harcamaları, vergileme, âmme masrafları seviyeleri ile ilgili, ekonominin tümüne etkin Malî tedbirler» olarak ifade edilebilmektedir³.

Bu yönden, Malî Politika'nın doktrinel temellerinin üzerinde ayrıca durmak, Malî Politika imkânlarının gerçekleşebilme hudutları tahlilinin ilk merhalesini teşkil etmektedir.

Bu meyanda, Merkantilistler arasında daha liberal olarak kabul edilen bir gruba dahil bulunan, Sir William Petty'in bir eserine yer vererek umumî temayüllerin tahlili yerinde olur. 1662 yılında neşrettiği «A Treatise of Taxes and Contributions» adlı eserinde, vergilemenin ilmi prensipleri üzerinde durarak, millî serveti azaltan ve çoğaltan etkilerini tahlil etmiştir. Esasları itibariyle:

«Vergileme kaçınılmaz bir zarurettir. Vergileme tesirleriyle devlet ya daha zengin veya daha fakir hale gelir. Eğer toplanan

[1] Due J. F., «Government Finance», Illinois, 1957. s. 470.

[2] Bell, J. F., «A History of Economic Thought», New York, 1953. s. 79.

[3] Higgins, B. «Economic Development», New York, 1959. s. 478.

para akıllıca harcanır ve böylece ticaret ve sanayiın teşvikini temin edebilirse, devletin zenginliği gelişir. Devlet, ülkesinin gelişimini temin ile mükelleftir. Bu gaye için kâfi gelen bir gelire sahip olmalıdır. Yüksek vergiler, vergi mükellefleri bakımından isteksizliğe, hükûmet edenler bakımından da israfa yol açar. Harpler ve hükûmetin müsrifliği, masrafların artışının bir âmili olabilir.» diye mütalâa etmekte ve masrafların müstahsil kaynaklara tevcihini beyanla vergide istifade nazariyesine yer vermekte ve «insan, âmme masrafı yüküne, bundan hasıl olan âmme sükûnundan istifade hissesine ve alâkasına göre katlanmalıdır. Bu da zenginliği ve emlâkine göre olur» demiştir⁴. Bu arada, vergilerin, bunlardan toplanan varidat yabancıların mallarına, ithal edilen emteaya sarfedilmedikçe zararlı olmadığına kâniydi.

Görüldüğü üzere, yukarıda özet olarak ifade edilen hususlar, Malî Politikanın lâfzen kullanılmamış olmasına rağmen, tanımı içine girmektedir. Bu duruma, diğer yazarların bazı eserlerinde de rastlamak kabildir.

Bu meyanda, 18. asır Kamealistlerinden von Justi (1717-1771), zengin yabancıları Almanya'ya cezbetmek için vergi muafiyeti, sübvansiyonlar ve hususî inşaatlarına kredi kolaylıkları göstermek çareleri üzerinde durmakta; ihraç mallarına ağır resimlerin —vergilerin— yüklenmemesi, ham madde ihracına mâni oluması veya fazlaca vergilendirilmesi lüzumunu ifade etmekte olduğu görülmektedir. Von Justi'nin vergileme ile ilgili meşhur kaide-leri de bu açıdan tahlil edilebilir⁵.

Merkantilist eğilimlerin bu tipik tezahürleri, bilhassa bahsedilen görüşler çevresinde alınan malî tedbirlerle ve neticede devlet müdahalesi yolu ile yeni bir düzen kurmaya mâtuftu. Hakikati halde geniş mânasiyle Malî Politika tanımına giren bu tedbirler ile «devletin zenginleşmesi» imkânları ne derecede gerçekleşebilmiştir? meselesi Malî Politika imkânları tahlilinde hayati önemi haizdir.

[4] Hull C. H. - ed - «Treatise» in «The Economic Writings of Sir William Petty», Cambridge, 1899. Cilt I, sa. 91.

[5] Justi J. H. von «System des Finanzwesens», Halle, 1766. Kitab II, sa. 309 ve devamı.

Malî tedbirlerin müteakiben, yine cemiyetin refahını temin yolunda, fakat daha farklı bir nizamı gerçekleştirmek gayreti ile, zıt yönden, başka bir açıdan Fizyokratlar tarafından da tahlil edildiği görülmektedir.

Fizyokratik düzen esasları itibariyle, kendinden evvelki Merkantilist nizamın baskı altında sevkette çalıştığı «daha zengin, daha müreffeh bir devlet olma» gayretini, ancak «tabiatta mevcut tabii nizamı uyulmakta» bulmuştur. Fizyokratların bütün endişesi, işte bu düzeni «tabii nizam içinde» kurabilmek ve ona uymaktır⁶.

Bu cereyan, merkezi Fransa'da olmak üzere takriben 1756-1778 yılları arasında kuvvetlendi ve Merkantilizmin Fransa'daki tezahürü sayılan Colbertizm'in düzenleyici baskısını asgarî kılmak, serbestiyi ise «tabii bir nizamı» uygun olarak gerçekleştirmek gayretleri halinde belirdi.

Hakikati halde bu cereyanın Fransa'daki oluşum merhaleleri Merkantilizm'in mâkul bir sonucudur. Şöyle ki, Merkantilizm'in Fransa'daki tipik neticesi olarak, endüstri ve ticaret alanında millî gelire ilâve edilen kıymetler çok cüz'î kalmış ve senelerdenberi türlü yollardan tanzim ve himaye ile tahdide uğrayan sanayi, artık önemini kaybetmiş ve hatalı bir yolda yüründüğü intıbaı uyanmıştı.

Bu görüşü kuvvetlendiren bir diğer tezahür ise 18. asır İngiltere'sinin sahip bulunduğu imkânlardı. Bu imkânların vüs'ati ve İngiltere'nin refahında oynadığı rol, zamanın Fransız yazarlarınca «tabii nizam» ve ziraî sektörün himayesi lüzumu açısından tahlil edilmiştir.

Neticede, zamanın İngiltere'sinin özel durumu sebebiyle ziraatin himaye görüp önem kazanmış oluşu, Fransız yazarlarınca İngiltere'nin sahip bulunduğu refahın mühim bir âmili telâkki edilmiştir. Bunlara göre, bir memleket için her şeyden önce gelen, en önemli husus, «tabii nizam» ın verdiği imkânları sinesinde toplayan «ziraatten» âzamî ölçüde faydalanmaktır. Zira tarım, bir mem-

[6] Fiziyokrasi, terim itibariyle «Tabii Nizam» mânasına gelmekte ve ilk defa P. S. Du Pont de Nemours adlı bir Fransız yazarı tarafından «Physiocratie, ou constitution essentielle du gouvernement le plus avantageux au genre humain» adı altında, Paris'te 1768 yılında yayınlanan bir kitabında kullanılmıştır.

Kendisi 1739-1817 yılları arasında yaşamıştır.

leketin halkını beslemekte, nüfusun ve ülkenin refahını temin eden yegâne kaynaktır.

Fizyokratların bu görüşlerini ve hususiyle «tabîî nizam» te-lâkkilerini, bu okulun kurucusu sayılan François Quesnay⁷ 'nin fikirleriyle özetlemek kabildir. Evvelâ, insanların vazifesi mevcut tabîî nizama uymaktır, buna aykırı bir gidiş, neticede kendini tahrip eder; uygun bir gidiş ise âzamî faydayı sağlar, görüşünü benimsemiştir. Bu sebeple, istihsal ve inkisam «bu tabîî nizam» ın belirli kanunlarına göre yapılmalıdır, hükûmetin tahdit ve tedbirleriyle müdahale imkânları, «tabîî düzene» uyduğu derecede mâkuldür. Çünkü ilâhî kaidelere uyan bu nizamda «her şey» mükemmeldir; «mevzuat» ve tedbirler, «tabîî nizama» aykırı olduğu nisbette mükemmellikten uzaklaşmaktadır. Hükûmet, ferdin hayatı, hürriyeti ve mülkiyetini muhafazası uğruna katlanılması icap eden bir belâdır. Fert menfaatini en iyi kendi bilerek, «tabîî nizama» en uygun harekette bulunmalıdır.

Bu görüşlerin Malî Politika tanımına akseden neticeleri, Maliye Tarihi tetkikleri açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Mevcut «Tabîî Nizamın» gerçekleştirdiği esaslar dahilinde, yegâne «sâfi hasıla» kaynağı toprak olduğundan —diğer istihsal sahaları «kısırdır» denmektedir— bütün gelirler ancak ziraatten meydana gelir. Bunun sonucu olarak, varidat imkânlarının, daha geniş bir ifade ile Malî Politikanın, gerçekleşme hudutları, sâfi hasılaya, ziraate tâbi kılınmıştır.

Böylece Merkantilist görüşün, bir ülkenin refahının kaynağını, ticaret ve ihracatla «kıymetli metal, para stokunu artırmakta» bulması fikri terk edilmiş ve bilâkis, ticaretin —iç ve dış ticaretin— esasının, sadece eş kıymetlerin el değiştirmesinden ibaret olduğu, bu sebepten ötürü de, bir ziyadeleşme «bir sâfi hasıla» meydana getirmediği hususu kabul edilmiştir.

[7] F. Quesnay (1694 - 1774) Paris'te doğmuş ve 17 yaşına kadar bir çiftlikte yaşamıştır. Daha ziyade kendi kendini yetiştirmiş ve 25 yaşlarında cerrahî sahasında ihtisas yapmıştır. Daha sonraları Saray Hekimliğine tayin edilmiştir. Meşhur eseri «Tableau Oeconomique» i, 1758 yılında, 64 yaşında yayınladı.

İlk olarak bir iktisat ekolü kurucusu olmak şerefi Dr. François Quesnay'e aittir.

Neticede, Malî Politika imkânlarının gerçekleşebilme hudutları bakımından, gerek varidat ve gerekse masraf veçheleri itibariyle yapılan tahlilleri «sâfi hasıla - net product» sınırlamaktadır. Bu tahliller muayyen bir zamanın belirli bazı meselelerini, tek bir çözüm yoluyla tahlil ve izaha gayret edışı bakımından hayli alâka vericidir⁸.

Bu gerçeğe içinde millî servetlerin artış haddini âzamî kılma meselesi üzerinde durarak, bir ülkede refahın artmasını iki âmile istinat ettirmişlerdir. Birinci âmil, harcanabilir gelir miktarıdır ki, bu da ziraatten hasıl olur ve istihsal masrafları çıkarıldıktan sonra kalan «sâfi hasıla» kısmıdır. Milletın refahı evvelâ «sâfi hasılanın» artmasına bağlı bulunmaktadır. İkinci âmil, bu «sâfi hasılanın» sermaye haline kâlbolan kısmının nisbî önemine tâbidir. Böylece ülkenin refahının âzamiye ulaşabilmesi, mezkûr her iki âmilin —yani, «sâfi hasılanın» ve bunun «sermaye» haline dönen kısmının— âzamiye doğru seyretmesiyle mümkündür.

Bu bakımlardan «sâfi hasılanın» sarf yönü ayrıca önem taşımaktadır. Harcama veçhesi itibariyle, Malî Politika imkânları «sâfi hasıla» yı —ki sadece ziraatte meydana gelir— ve bunun sermaye olarak her yıl ayrılan kısmını artırma yönünde kullanılmaktadır.

Malî Politika imkânlarının varidat veçhesi de, bu görüş açısından aynı önemi haizdir. Bir sistem olarak, Fizyokratların vergileme teorisi şöyle özetlenebilir; evvelâ, esasları bakımından 18. asırda Fransa'da mevcut muhtelif vergileri sadeleştirmek ve aynı zamanda vergi yükünü asıl ödeme iktidarına sahip bulunanlara taşımak gayesini benimsemiştir. Bundan sonra, devletin vazifelerini yapabilmesi için muhtaç bulunduğu malî kaynak, ancak «sâfi hasıladan» tedarik edilebilir, başka hiçbir kaynak yoktur, hükmünü çıkarmış; ve böylece lüzumlu varidatın temini için müracaat edilecek ve edilmesi zarurî yegâne kaynak «sâfi hasıladır, o halde gerçek sâfi hasıla üzerinden, tek bir verginin —impôt unique— alınması» icap eder, neticesine varmışlardır.

[8] Dr. Quesnay'in 1758 yılında yayınlanan «Tableau économique» inde, servet ve malların tedavülünün şematik tahlili, Fizyokratik görüşün gayet vâzih bir hülâsası mahiyetindedir.

Gray A. «The Development of Economic Doctrines» New York, 1931, sa. 107.

Bu anlayışa göre milletin sefaletinin sebebi, vergi yükündeki büyük adaletsizliklerdir. Eğer mevcut muhtelif vergiler kaldırılır ve bunların yerine, yegâne sâfi hasıla kaynağı olan toprak mahsullerinden alınan tek bir vergi konursa, bu adaletsizlik kalmıyacak ve sefaletin sebebi ortadan kalkacaktır. Alınması düşünülen bu «tek verginin» nisbeti, «sâfi hasılanın» üçte birini geçmeyecektir⁹.

Benimsenen bu «tek vergi» nin, 18. asır Fransa'sında mevcut iktisadî ve malî meselelerin bir çoğunu halle kâfi geleceği sanılmaktaydı. Çünkü, «bununla» zarurî varidat elde edilebilirdi. Zira, bu vergi basitti; mükellefi ve mükellefiyetin şumulü vâzıhtı; tahsilâtı kolay ve masrafsızdı; ve nihayet öyle bir vergi idi ki, vergi yükünü asgarî kılmaktaydı. Böylece vergi yükünün asgarî tutuluşu, istihsal âmilleri üzerindeki vergi tazyikini kaldırmakta ve ekonomi refaha ulaşmaktaydı.

Neticede, refahı artan ülkede «sâfi hasıla» daha da çoğalmakta ve bu etkiler sonucu vergi hasılatı da artış kaydetmektedir. Maa-mafih, bu düzenin kuruluş ve uygulanışında, devletin sarfiyatını asgaride tutması ve ihtiyaçlarını varidatına göre ayarlaması zarureti de belirtilmiştir.

Bu mahiyetteki tahlillere, Fizyokratik düzen dışında da rastlamak kabildir. İktisat ilminin ve klâsik ekolün kurucularından sayılan A. Smith, bu mahiyette, Malî Politika imkânları yönünden tahlil edilebilen fikirlerine, meşhur eserinin 5. kitabında temas etmiştir¹⁰.

Bu «Milletlerin servetinin bünye ve sebepleri bakımından bir tetkik» adını taşıyan meşhur eserinde A. Smith, tabii hürriyet sistemi dahilinde hükümrân olan kuvvetin, bazı vazifeleri olduğunu —bu meyanda, iç ve dış güvenliğin temini ve âdil bir idarenin tesisi, münferit teşebbüs ve fertler tarafından yapılamıyan muayyen âm-

[9] Baudeau A. (1730 - 1792) tarafından bu nisbet % 30 olarak tahmin edilmiştir.

[10] Smith A. «An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations». London, 1776. Bu meşhur eser bölümleri itibarıyla beş kitap ve bir kısa ilâveden meydana gelmiştir. İlk iki kitapta «iktisadî» mülâhazaların takdimi; 3. kitapta «muhtelif milletlerin zenginleşmesindeki gelişim» yönünden tarihî bir tetkik; 4. kitapta, Merkantilist ve Ziraî-Fizyokratik-sistemlerin kritiği, tahlil ve tenkidi ve nihayet 5. kitapta ise, gelir ve masraflar, vergileme prensipleri ve devlet müdahalesinin tahlilleri yapılmıştır.

me işlerinin ve müesseselerinin kurulması, işletilmesi— belirtmekte ve bu vazifeleri görebilmek için, lüzumlu varidatın nasıl tedarik edilmesinin uygun olacağını tahlil etmektedir ¹¹.

Görüldüğü üzere, Malî Politika imkânları yönünden —gerek varidat ve gerekse masraf veçheleri itibarıyla— tahlil edilebilen bu esaslar, neticede, zamanın iktisadî ve malî, içtimâî meselelerini halle mâtuf bulunmaktadır.

Nitekim, bir misal olarak âmme masraflarının, özellikle transfer gayesine yöneltilen harcamaların, önemine dair yapılan tahlillerin başlangıcı, tarihî seyri itibarıyla, A. Smith'e kadar götürülebilmektedir. Bu bakımdan, liberal ve klâsik ekolün kurucusu sayılan A. Smith'in meşhur eserinde «Hiç bir cemiyet, kendi mensuplarının kısmı âzamisi fakir ve sefil bulundukça, refah ve saadete eremezler» ¹² dediği belirtilebilir.

Klâsik ekolün, Malî Politika imkânları tahlillerinde böylece, ülkenin içtimâî meselelerinin halli endişesiyle hareket edildiği ve bu yönde hayli gayret sarfolunduğu görülmektedir. Bu bakımdan, benzer endişeleri ve hususiyetleri «varidat imkânları» açısından yapılan tahlilleri D. Ricardo'da da görmek kabildir.

Bu yazar da yaşadığı devrin (1772 - 1823) ekonomik meseleleriyle yakinen alâkadar olmaya çalışmıştır. Bu meyanda, para ve mevduat, banka politikası, devlet maliyesi ve vergileme imkânları, dış ticaret sahasında, zamanın İngiltere'sinin başlıca meseleleri üzerinde önemli görüşler beyan etmiştir.

D. Ricardo'nun vergileme imkânları yönünden yapmış olduğu tahliller, özellikle belirtmeğe değer bir önem taşımaktadır. Bu yazarın «İktisat Siyaseti ve Vergileme Prensipleri hakkında» ¹³ adlı eserinin takriben üçte birinden fazla bir kısmı, vergi meseleleri ve in'ikâsı hususuna hasredilmiştir.

[11] A. Smith bu tahlil esnasında, kendisinin meşhur dört prensibi dahilinde vergileme imkânlarının hudutlarına da temas etmekte ve nihayet âmme istikrazlarına gidilmesi hallerini incelemektedir. Bu arada, ücret ve kârlardan ziyade, arazi vergisi halinde, rantı vergilemeye temayül etmekle, Fizyokratik görüşlere bir bakıma yaklaşmış olmaktadır.

[12] Smith A. «Wealth of Nations» ed. Cannan, Kitap: I, Kısım: 8 (VIII), sa. 80.

[13] Ricardo D. «On the Principles of Political Economy and Taxation» London, 1817.

Ricardo bu tahlilleri esnasında, umumî mahiyette de olsa, bazı vergi limitleri üzerinde durmakta ve malî, iktisadî neticelerin, ekonominin tümüyle alâkalı karşılıklı etkilerini belirtmiş bulunmaktadır.

Mezkûr eserinin VIII. faslında, D. Ricardo, vergileme imkânlarının tahliline, bir ülkede vergileme limitlerini tayin eden âmil-leri inceliyerek başlamıştır. Evvelâ, vergileme imkânlarının artabilmesi için, sermayenin ziyadeleşmesinin temini lâzımdır. Bir memlekette sermayenin artması, ancak yıllık istihsalin, o yıl zarfında istihlâk edilen meblâğın fevkinde bulunmasıyla mümkün olmaktadır. Bundan ötürü, sermaye birikimini temin için, önce istihsalin artırılması ve bunu takiben, müstahsil olmiyan —un productive— istihlâkin kısılması icap etmektedir.

Bu bakımlardan, her şeyden evvel, «millî sermayeyi» zedelememek zaruridir. Eğer vergileme yoluyla istihlâk kısılr ve böylece «gelir» vergilendirilirse, «sermaye» zedelenmemiş olur. Fakat aksi halde, eğer istihsalde bir artış yok ise, vergiler sermayenin üzerinde kalacak ve «müstahsil harcamaya tahsis edilmiş olan kapitaller zedelenecektir»¹⁴.

Ricardo, bu tahlilleri esnasında, vergileme imkânları ile gelişme imkânları arasındaki tenakuzu, zamanının şartları altında vuzuhla belirtebilmişti. Bu bakımdan, Mali Politika imkânlarının varidat veçhesi itibariyle gerçekleşme hududunu, vergileme ve sermaye birikimi gelişmezliğinin çözümüne istinat ettirmiş bulunmaktadır.

Bu meyanda, bütün vergilerin «sermaye birikimi» ile ilgili bulunduğunu da belirtmektedir; «hiç bir vergi yoktur ki, sermaye birikimi kudretini azaltıcı yönde temayül taşımasın. Bütün vergiler, ya sermaye ya da gelir üzerinde kalmalıdır»¹⁵. Böylece vergi teorisinin genel esaslarından en önemlisini belirtmiş olmaktadır. Neticede, verginin kapitalden değil, fakat gelirden alınmasının uygunluğu prensibini ifade etmektedir.

Esasları itibariyle vergi teorisi bakımından Ricardo'nun benimsediği fikirler, köklerini Fizyokratlardan almaktadır, denilebi-

[14] Ibid. sa. 132.

[15] Ibid. sa. 133.

lır. Şöyle ki, bir cemiyetin vergileme imkânlarını tayin eden, diğer bir deyişle, vergiyi verebilecek yegâne kaynak, o cemiyetin sâfi geliridir. Bir milletin vergileme kapasitesi, vergileme imkânlarının gerçekleşme hudutları, bu limitle sınırlanmıştır. Böylece, vergileme imkânları, vergi yükünün dağılışının bir neticesi olarak, iktisadî in'ikâs mekanizmasının vetirelerinin müsaadesi nisbetinde, hakikatte gayrisâfi gelirden, sâfi gelire doğru giden bir mahdudiyet arzeder¹⁶.

Bu görüşler dahilinde Ricardo'nun tahlillerini, Malî Politika imkânları açısından, kendisinin şu cümleleri ile özetlemek yerinde olur :

«Hükûmetlerin politikası öyle olmalıdır ki... sermaye üzerine düşmesi muhakkak olan vergiler almaya asla kalkışmasın. Aksi takdirde iş gücünün hayatiyetini besliyen sermayeyi zedeler ve böylece memleketin gelecekteki istihsalini azaltır»¹⁷.

Bütün bu tahliller, görüldüğü üzere, zamanın başlıca meselelerini halle çalışan malî tedbirler mahiyetindedir. Bu yöndeki tahlillere bazı Fransız yazarlarında da rastlamak kabildir.

Bu bakımdan İngiliz Klâsik ekolünün Fransa'ya tesirini, A. Smith'in meşhur eseri «Wealth of Nations» nin fransızcaya tercümesini takiben tetkik etmek yerinde olur¹⁸. Esasen, Fizyokratik sistemin doğarak geliştiği Fransa'nın da, mezkûr eser üzerinde şü-müllü etkileri vardır. Neticede, bu tesirlerin, A. Smith'in eserinin tercüme edilişiyile tekrar yansıdığı ve zamanın Fransız müelliflerine öncülük etmiş olduğu görülmektedir.

Bu müellifler arasında, fikirleri itibariyle daha özellik arzeden Jean Babtiste Say'ın önemli bir yeri vardır¹⁹. Kendisinin «Traité d'économie politique» adlı eserinde bu hususiyetler barizdir²⁰.

[16] Clewing R. «Die Finanzwissenschaftlichen Ansichten von D. Ricardo» Bonn, 1951. sa. 125.

[17] Ricardo, D. «On the Principles of Political Economy and Taxation» London, 1817. sa. 134.

[18] İlk tercümesi 1779 yılında Blavet tarafından, «Journal de l'Agriculture, du Commerce, des Finances, et des Arts» da yapılmıştır.

[19] «Letters to Mr. Malthus» Paris, 1820. sa. 305.

[20] Say, J. B. «Traité d'économie politique» Paris, 1803.

Mezkûr eserde, Malî Politika açısından görünebilen tedbirler ve tahliller de hayli ilgi çekicidir. Bu meyanda, âmme harcamaları ve vergileme imkânları tahliline giren bazı fikirleri ayrıca belirtilebilir.

Bu bakımlardan iyi bir hükûmetin gayesinin hangi yönde olması lâzım geldiği hususuna temasla, istihsal imkânları üzerinde durmaktadır ve «iyi bir hükûmetin gayesi, istihsali teşvik etmek yönündedir; kötü bir hükûmetin gayesi ise, istihlâki cesaretlendiricidir»²¹ demektedir.

Mezkûr eserin III. kitabında, yazar «Servetin istihlâkine dair» başlığı altında, istihlâk ve âmme maliyesini incelemektedir. Özet olarak şu görüşleri belirtilebilir. Evvelâ, istihlâkin, âmme varidatıyla olan yakın alâkası dahilinde tetkiki lâzımdır. Saniyen, devlet bir fert gibi «bütün bir sene zarfında temin edebildiği kıymetleri» istihlâk eder. Bu kıymetler, ya dahilde istihsal olunmuştur veya ithal edilmiştir. Say'ın diğer bir özeliği de, Millî istihlâki tefrikinde kendini gösterir. Yazar, Mecmu Millî istihlâki, Âmme istihlâki ve Hususî istihlâk olarak ayırmakta ve ilkinin —yani âmme istihlâkinin— bir devlet problemi, sonrakinin ise —yani hususî istihlâkin— şahsî bir mesele olduğunu beyan etmektedir.

Müellif ayrıca, bütün vergileme çeşitlerinin ekonominin tümü üzerindeki tesirlerini de incelemekte; «vergi hiçbir bakımdan Millî servete yardımcı olmaz», bilâkis «verginin alındığı müstahsili bir hasıladan mahrum etmiş olur»²² demektedir.

Bu görüşler dahilinde vergileme imkânlarını da tahlil ederek, vergileme limitlerinin aşılması hallerinde, bunun zorlanmasının yoksulluk yaratacağına da işaretle «mademki, hem şahsen bir ferahlık, memnuniyet hali, hem de yeni istihsal yaratabilmesi mümkündür, o halde verginin daha hafifletilmesiyle yoksulluk giderilmelidir.»²³ neticesine varmaktadır. Bu meyanda, vergilemenin âzamide tutulmasının, ferdi alabildiğine fakir bıraktığı gibi devleti de zenginleştirmedeği görüşünü de belirtmektedir.

[21] Prinsep, C. R. (trans), «Treatise on Political Economy» Boston, 1821. sa. 139.

[22] Ibid, sa. 447.

[23] Ibid, sa. 449.

Buraya kadar, Klâsik ekol mensupları olarak telâkki edilen başlıca müelliflerin Malî Politika ile alâkalı görüşlerine yer verilmeğe çalışıldı. Görüldüğü üzere hemen her müellif, zamanının iktisadî, malî ve diğer sosyal problemlerini tahlil edip, bunların çözüm yollarını araştırmıştır.

Burada, bahsedilen müelliflerin tahlillerinde, zamanlarının problemlerini halletmek için ileri sürdükleri çözüm yollarının, Malî Politika imkânları yönünden gerçekleştirilme hudutları üzerinde durulmaktadır. Netice itibariyle, serdedilen görüşlerin bu yönden objektif bir değerlendirilmesi yapılmış olmaktadır.

Değer hükümlerine varmak, her zaman, hususiyle ilmî araştırmalar bakımından muğlaktır, güçtür. Bu güçlük, evvelâ, varılan değer yargısının, sübjektif tesirlerden masun bulunmayışındandır. Maamafih, bu tesirler asgarî kılınabilir. Zaten ilmî tahliller bu mânada objektif olabildiği takdirde semere verebilirler. Diğer hallerde, varılan sonuçlar, köksüz ağaçlar gibi, zamanın cereyanları, rüzgârları tarafından sürüklenir gider. Neticede semeresiz, meyvasız bir ilmî ömür harcanmış olur.

Bu bakımlardan değerlendirildiği takdirde görülür ki, tahlil edilen, özetlenen görüşlerin müşterek tarafı, zamanlarının meselelerini halle mâtuf çözüm yollarını aramış olmalarıdır. Bu esnada, Merkantilistlerce «devlet tarafından güdümlü ve sınırlı serbestî» anlayışı ve «en isabetli yolu, ancak devlet bilir» formülü benimsenmiş; Fizyokratlar ise «İlâhî bir nizamın yarattığı düzeni gerçekleştirme gayreti» içinde «nisbî bir serbestî» yi, genel çözüm anahtarı sanmışlar; ve nihayet Klâsik ekolün, A. Smith ve kendisini takip eden diğer müelliflerin, kabul ettiği «şahsî menfaat ve hudutsuz ferdî davranış serbestisi» yolu ile cemiyetin bütün meselelerinin halledileceğine kâni olunmuştur.

Bu esaslar dahilinde çözüm yollarını araştırırken, Malî Politika'nın varidat ve masraf imkânları üzerinde de durmuşlardır. Birinciler, kendi anlayışlarına uygun «güdümlü ve sınırlı bir iktisadî düzeni» gerçekleştirme yolunda Malî Politika imkânlarını denemeye gayret etmişler. İkinciler ise, Malî Politika imkânlarını, cemiyetin tabii bir düzen içinde yaratıldığı ve refaha kavuşabilmesinin, ancak tabii nizama uyabilmesi derecesinde mümkün olabileceği, yönünden gerçekleştireceğini sanmışlar. Üçüncülere gelince, bunlar da, Malî Politika imkânlarını, ferdî davranışı zedelememek üzere

tahlil ederek, «fert zenginleşmedikçe, cemiyet de zengin olamaz. Cemiyetler, kendilerini meydana getiren fertlerin refahı ile kaimdirler.» esasını gerçekleştirmeye gayret etmişlerdir.

Burada üzerinde durulan hususlardan çıkarılan bir netice olarak, mezkûr tahlillerde varılan neticelerin ne derecede gerçekleştiği meselesini ayrıca belirtmek yerinde olur.

Merkantilistler, gaye olarak düşündükleri «paralı, varlıklı bir cemiyet» olma halini bir dereceye kadar gerçekleştirebilmişlerdir. Güdümlü kuralları ile ekonomiyi hedef zannettikleri yere kadar, mahrumiyetlere katlanarak götürdükten sonra, temine gayret ettikleri «paralı devlet olma» vasfının, ancak teorik bir serap mahiyeti taşıdığını anlamışlardır.

Hakikati halde, «paralı, servetli» bir hale gelmeyle, müreffeh bir cemiyet olunmadığını, paranın, anladıkları mânada bir gaye değil ancak bir vasıta mahiyeti taşıdığını görmüşlerdir. Böylece, kurmaya çalıştıkları güdümlü ekonominin, ergeç kendi içinde kendi imkânlarını boğan bir hale gelişi, Malî Politika imkânlarının gerçekleşme hudutlarını hemen daraltmıştır. Neticede, para ve servetleri devlet hazinesine aktarma ve bunları zamanlarının icapları dahilinde düşündükleri müsmir işlere tahsis ile çoğaltmaya çalışma, beklediklerini gerçekleştirememiştir.

Buradan, güdümlü ekonominin mahzurlarından hareketle, bir başka açıdan meselelerin tahliline girilmiştir. Bu defaki görüşler, fert ve cemiyetin gelişimine uygun bir «nizam» aramışlar ve «tabiat» de esasen böyle bir nizamın mevcut bulunduğu esasına varmışlardır. O halde, meselenin çözüm noktası, bu tabii düzenin gerçekleşebilmesindeydi.

Böylece Fizyokratik sistemin temelleri atılmış oluyordu. Neticede, problemleri İlâhî bir nizam dahilinde tahlil etmek ve cemiyetin refahını, bu tabii bir düzene bağlı düşünmek zorunda kalmışlardı. Görüldüğü üzere Fizyokratik düzende de bir zorlama mevcuttu. Yalnız bu zorlama, Merkantilist sistemin sun'î engelleriyle değil, tabii düzenin gerçeklerine uygun olarak yapılmaktaydı.

Ekonominin böyle tabii bir nizama yönelmesinde Malî Politika tedbirlerine de müracaat edilmişti. Bu meyanda, tabii nizama uygun iktisadî vetireleri gösteren bir tablo²⁴ göz önüne alınarak izah

[24] Dr. Quesnay'nin «Tableau économique» si tipik bir misaldir.

edilmiştir. Böylece esasları itibariyle, vergi alınırken ve masraf yapılırken, tabii nizamda yegâne sâfi hasıla yaratan ziraat, tahlillere mesnet teşkil etmekteydi. Varidat imkânları bakımından bu tahlillerin tipik tezahürü «tek vergi» halinde belirmişti.

Fizyokratik düzende Malî Politika imkânlarının gerçekleşebilme hudutları, tabii nizam esasının kendisinden umulan gelişme vetiresini ne derecede sağladığı esasına bağlı kalmaktadır. Halbuki, mezkûr tabii nizamı gerçekleştirme için alınan tedbirlerin bizatihî kendileri, bu varsayılan tabii düzene aykırı olabilmekte ve düzensizlik yaratabilmektedir.

Hakikati halde, tabii nizama uygun bir gelişme vetiresini gerçeklediği zannolunan «tek vergi» telâkkisi de, vergi imkânlarını zorlayan bir düzensizlik yaratmaktan ileri gidememiş; Malî Politikanın masraf politikasıyla alâkalı, harcamaların ziraat sektörüne tevcihi de az zamanda «azalan verimler» hududuna erişmiştir.

Neticede, husule gelen düzensizlikler, tabii nizam telâkkisinin, fert ve toplumun meselelerini çözen tabii bir gelişme meydana getirmedigini ortaya çıkardı.

Müteakiben, tabii inkişafı bizatihî «tabiatte varsayılan tabii bir nizamla» baskı altına almış olmanın, düzensizlik doğurduğu ve meselelerin tamamıyla «ferdî serbestî bakımından» ele alınması lüzumu kabule mazhar oldu. A. Smith ve Liberalist «laissez faire» telâkki, zamanın toplum meselelerini bu tahlil çerçevesi içinde belirtirken, fertlerin yegân yegân sahip oldukları hayatiyet ve imkânları, toplumun tümüne teşmile gayret etmişlerdir.

Bu tahlil yönünden, ferdin refahı toplumun refahı olarak benimsenmişti. Böyle bir neticenin benimsenmesi, Klâsik ekolün²⁵ en belirli kudretini, fakat aynı zamanda en belirli zâfiyetini teşkil etmektedir. Zira, daima fert açısından toplumun refahına yönelmesi, her devirde bu ekole sempati besliyenler bakımından bir takdir kaynağı; antipati duyanlar bakımından ise bir takdir kaynağı olarak kabul edilmiştir.

[25] «Klâsik İktisatçılar» ve «Klâsik Mektep» deyimi ilk defa K. Marx tarafından kullanılmıştır. «A Contribution to the Critique of Political Economy» trans. N. J. Stone, Chicago, 1904. sa. 56.

Klâsiklerin bu görüş tarzı, zamanın problemlerini bu açıdan inceleyişleri, Malî Politika imkânlarını da «ferdin imkânlarını» zedelememek gayesine uymaya zorlamıştır.

Böyle bir esastan hareket edilmesi neticesi olarak, Malî Politikanın müdahaleci veçhesi asgarî kılınarak, sathî bırakılması fikri benimsenmişti. Malî Politikanın varidat veçhesi, hususiyle asgarî varidat hududunun aşılmaması, neticesi olarak beklenen ferdi refah ve dolayısıyla cemiyetin refahı ne derecede gerçekleşebilmiştir? suali Klâsik ekole ve liberalism'e karşı bulunan yazarlarca hemen her devirde ileri sürülmüş bir husustur.

Esasen derece derece müdahale taraftarlarınca, serbestiye dayanan düzen «ferdin menfaatiyle, cemiyetin menfaati daima aynı yönde değildir, toplumun menfaati, ferdin keyfine bırakılmamalıdır.» sebebiyle reddedilirken, yine aynı toplumun menfaati, fertten daha da zalim ve daha da muhteris olan devlet ve organlarının hudutsuz keyfine terkedilmektedir.

Neticede, Malî Politika imkânlarının, varidat ve masraf veçheleriyle birlikte gerçekleşme hudutları bakımından tahlili, tarihî seyri itibariyle, içinde bulunulan zaman ve mekân özelliklerine göre değişebilmektedir. Maamafih bu halin hâlen en tipik belirtisi, geri ve ileri ekonomilerde kendini göstermektedir. Genel olarak, Malî Politika imkânlarının gerçekleşme sınırları, ileri ekonomilerde daha yeterli, geri ekonomilerde ise yetersiz kalmaktadır. Bu tenakuz, geri memleketlerin içinde bulunduğu «imkânsızlık fasit dairesinin» bir düğüm noktası olarak kabul edilmektedir.

Bu tenakuzun, varidat ve masraf imkânları bakımından belirtisi şöyle özetlenebilir; geri ekonomilerde varidat temini imkânları çok mahdut kalmakta, fakat buna rağmen vergi tazyikinin artırılması zarureti benimsenmektedir. Diğer taraftan, devlet harcamalarında kolayca israfa kaçıldığı cihetle, masrafların marjinal semeresi umulduğundan daha düşük kalmakta, buna karşılık devletten başkasının yapamayacağı bir çok çalışma sahası âtil beklemektedir. Geri ekonomilerde bu görünüş, devlet harcamalarının «alternatif semeresi» düşük sahalara kayışı, o kadar bârizdir, bir taraftan devlet balerin, soprano yetiştirmeyi bir medeniyet ve yüksek kültür alâmeti sayarak üzerine almakta, diğer taraftan ise okuma-yazma bilmiyen nüfusun büyük ekseriyeti okul açılmasını beklemektedir.

Genel olarak bu memleketlerde, Malî Politika imkânlarının gerçekleşebilme hudutlarının çok mahdut bulunuşu, müesseselerin ve mevzuatın köksüz ve beklenen hayatiyetten mahrum kalışına ve bilhassa, asırlarca verim kabiliyeti düşünülmeden kurutulmuş vergi kaynaklarının «mahdut verim kapasitesine» irca edilebilir. Malî Politika, özellikle vergileme imkânları bakımından hayatî mesele, ekonominin maximum ve minimum vergileme hudutları dahilinde devlet varidat ve masraflarını tahlil ederek, uzun devreler itibarile «optimum» vergileme kapasitesini bulabilmektir.

Netice olarak bu hususu bir benzetişle belirtmek için denilebilir ki, vergileme imkânları ve kaynakları, avuç içine alınan minik bir kuş gibi hassas bir durumdadır; sıkı tutulursa ölür, gevşek bırakılırsa uçar, mesele canlı bir halde muhafaza edebilmektedir. Bu yapılamıyorsa, hiç değilse zorlayıp öldürmekten çekinmek lâzımdır. Zira hafif tutulmasından dolayı uçan kuş bir gün, uzun devreler itibariyle, tekrar yakalanabilir.

Bazen derler, bir kandil de karanlığı aydınlatmaya kâfi gelir.